

Summary

The article exposes the concept, content and the role of «professional image» in the process of professional education of future border guard officers in the educational process of the National Academy of the State Border Service of Ukraine.. The results of analysis of the study to examine this phenomenon. Implemented interpretation of the results.

Keywords: image of the profession, the structure of the image of profession, professional education, professional activity.

УДК 159.923.2

Капустюк О. М.

ОСОБИСТІСНИЙ СМИСЛ ЯК СКЛАДОВА САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

Головна тема статті – ціннісно-смысловий компонент, формування особистісного смислу як фактори самодетермінації особистості. На основі теоретичного аналізу виокремлюється ряд стадій особистісного розвитку, при послідовному проходженні яких можлива самодетермінація особистості.

Ключові слова: самодетермінація особистості, особистісний смисл, особистісне самовизначення, ціннісні орієнтації особистості, самопізнання, самооцінка, самоповага і самоствавлення.

Аннотация

Главная тема статьи – ценностно-смысловой компонент, формирование личностного смысла как факторы самодетерминации личности. На основе теоретического анализа выделяется ряд стадий личностного развития, при последовательном прохождении которых возможна самодетерминация личности.

Ключевые слова: самодетерминация личности, личностный смисл, личностное самоопределение, ценностные ориентации личности, самопознание, самооцінка, самоуважение и самоотношение.

Постановка проблеми. Зріла особистість здатна зайняти певну позицію по відношенню як до зовнішніх умов, так і до власного досвіду та здійснити усвідомлений вибір у просторі можливостей та ймовірностей, що народжується на перетині цих двох систем (здійснити самодетермінацію). Процес становлення такої здатності пов'язаний з переходом від зовнішньої підтримки, пошуку зовнішніх умов і точок опори до самопідтримки, самореалізації та спрямованого створення для неї умов.

Для глибшого розуміння проблеми особистісної самодетермінації важливо підкреслити, що рівень розвитку особистості визначається рівнем ціннісно-смыслові детермінації, рівнем існування в світі смислів і цінностей. Оволодіння індивідом своєю ціннісно-смыслові сферою означає її усвідомлення, яке виступає механізмом самовизначення особистості, а отже й самодетермінації. Результатом такого усвідомлення є трансформація

особистісних смислів у ціннісній орієнтації, що становлять найвищий рівень диспозиційної структури особистості (В. О. Ядов).

Мета дослідження полягає у вивченні особистісного смислу особистості як складової процесу самодетермінації.

В основі процесу формування ціннісних орієнтацій лежить діалектична взаємодія зовнішнього і внутрішнього. Особистість вибірково ставиться до зовнішніх впливів, керує своїми діями та вчинками, формує активну життєву позицію, тобто відображення дійсності людською свідомістю має не тільки форму пізнання, але й форму оцінювання (відображення реального зв'язку об'єкта з потребами, інтересами, бажаннями, прагненнями, цілями, ідеалами суб'єкта). В наслідок чого, здійснюючи самовизначення, особистість проявляє незалежність від зовнішніх обставин, реалізує самодетермінацію.

Також, будучи одиницею певної соціальної групи, яка об'єднується єдиними соціокультурними умовами життєдіяльності, особистість співвідносить свої смисложиттєві уявлення, плани на майбутнє, можливості професійного вибору з конкретними умовами життєдіяльності цієї соціальної групи. Іншими словами, особистість приймає (чи не приймає) соціальні норми, ідеали, вимоги суспільства і ставить їх в ряд особистісних переконань цінностей і як наслідок дотримується відповідних правил поведінки, у тому числі і з урахуванням гендерного чинника.

Слово «гендер» означає соціальні аспекти статі на відміну від біологічних, відповідно стать розуміється не як однозначна біологічна даність, а як складний багатовимірний соціальний конструкт. Конструювання гендера в процесі соціалізації здійснюється основними інститутами соціалізації через трансляцію уявлень, що сформувалися в культурі, про те, як слід поводитися хлопчикові і дівчинці, юнакові і дівчині, якими особистісними якостями повинні володіти чоловіки і жінки. З поняттям гендер тісно пов'язано поняття гендерні стереотипи – внутрішні установки відносно місця жінок і чоловіків в суспільстві, їх функцій і соціальних завдань. Саме ці стереотипи мають значний вплив на процес соціалізації і самовизначення особи [9] і є бар'єром у встановленні справжньої гендерної рівності у нашому суспільстві.

Однією з підстав формування традиційних гендерних стереотипів під час процесу самовизначення особистості виступає розподіл праці за ознакою статі. Основним критерієм в цьому розподілі виступає біологічна здатність жінок до народження дитини. Багато хто з дослідників, які вивчали проблему самореалізації жінок і чоловіків відмічали, що традиційні гендерні ролі утрудняють самореалізацію саме жінок вони як соціальна група не мають рівних з чоловіками можливостей в реалізації своїх потреб і інтересів у ряді сфер соціального життя, тобто їх можливості «поза сімейної» самореалізації обмежуються [3; 4; 6]. Чоловіки більшою мірою, ніж жінки, цінують свої достоїнства і приймають себе такими, які вони є. Згідно з результатами досліджень впливу гендерної соціалізації на особистість, поведінка батьків, учителів та увесь соціальний контекст у цілому можуть негативно впливати на

формування у жінок упевненості в собі та на її самооцінку [3; 6]. Таким чином, жінці важко прийняти себе оскільки існує конфлікт між її індивідуальними особливостями і традиційними уявленнями щодо жінки.

Суспільне визнання припускає не особистісне визнання (це несуттєво для особистості, що самоактуалізується і самодетермінується), а справедливу оцінку суспільством того, чим людина займається як представник тієї або іншої соціальної групи до якої вона/він належить. Тенденція до самоактуалізації, самоствердження вибіркова й направлена на аспекти середовища, що сприяють конструктивному просуванню особистості, її завершеності та цілісності. Тенденція руху вперед реалізується лише за умови усвідомленого сприйняття й адекватності символізації людиною своїх виборів, перевірки своїх гіпотез, розрізнення нею прогресивної й регресивної поведінки під час особистісного самовизначення, а в подальшому і самодетермінація. А отже, попри те, що більшість жінок, які вибрали для себе «традиційні жіночі» професії або присвячують себе виключно турботі про своїх близьких, вважають цю роботу покликанням, а отже обрали її свідомо. Хоча у більшості випадків цей вид діяльності не пов'язаний для них із стимуляцією більшого саморозвитку і актуалізацією внутрішніх потенціалів. Іншими словами самоактуалізація в традиційній жіночій ролі у сучасних жінок не завжди проявляється повною мірою.

Отже, дослідження процесу саморозвитку особистості, її соціалізації, самовизначення та, в результаті даного самовизначення самодетермінації вимагає ретельного вивчення психологічних механізмів перетворення соціального досвіду в особистісні ціннісні орієнтації індивіда. Особливої актуальності ці питання набувають для теорії і практики, оскільки ціннісна діяльність свідомості особистості регулює її соціальну поведінку.

Якщо під ціннісними орієнтаціями розуміти відносно стабільне, вибіркоче ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних благ та ідеалів, які розглядаються як предмети, цілі та засоби для задоволення потреб життєдіяльності людини, в такому розумінні ціннісні орієнтації акумулюють весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку людини. Власний життєвий досвід особистості визначає її взаємовідносини з іншими людьми, а також зміни особистості, в першу чергу, по відношенню до самої себе.

Протягом життя людина формує власну картину світосприйняття, де цінності суспільства аналізуються та зіставляються з уявленнями про своє Я. В результаті цього утворюється індивідуальна система ціннісних орієнтацій, яка є ядром власної ідентичності. На основі ціннісних орієнтацій складається ставлення особистості до оточуючого світу, до інших людей, до себе самої, це основа світогляду і мотивації життєвої активності. Інтеграція системи цінностей, що функціонують у суспільстві та цінностей, які людина сама здатна творити у реальності свого самобуття утворюють смисл людського життя, котрий одночасно є основою розвитку особистості та його результатом.

Отже, на наш погляд, феномен особистісного самовизначення – це процес внутрішньої особистісної активності, який можливий лише за умови певного рівня розвитку самосвідомості особистості, коли в її структурі з'являються «конфліктні особистісні смисли», який вибудовується на основі внутрішнього діалогу і який, в результаті, дозволяє віднайти своє місце в суспільстві на основі особистісно-вироблених цінностей і смислів. А самодетермінація – це результат даного процесу, який проявляється в усвідомленні прийняття особистістю власного рішення або зайняття нею певної позиції.

Підсумовуючи вищезазначене, ми можемо стверджувати, що до цілісно-смиислового компоненту ми можемо включити такі чинники як усвідомлення соціокультурної дійсності, усвідомлення себе, співвіднесення себе з соціальними та культурними вимогами дійсності.

Ціннісні орієнтації – і в цьому полягає їх важлива особливість – є компонентом не тільки свідомості, але й поведінки. Тому ціннісна орієнтація не обмежується раціональним наданням переваги або вибором тієї чи іншої цінності, вона стає добутком всього життя індивіда, перетворюється в його переконання, мотиви поведінки. Людина, ідентифікуючи себе як особистість, розвинула здатність до рефлексії і самопізнання. Згодом здатність трансформувалася в потребу – сформувався механізм самодетермінації внутрішнього світу і вільної самореалізації людської суб'єктивності.

Процеси соціалізації та індивідуалізації виступають нерозривними складовими особистісного розвитку, певний рівень якого породжує самодетермінацію, самокерування людини, яка свідомо організовує своє життя, а отже й визначає свій власний розвиток. Говорячи про особистість як про особливий психологічний вимір, ми характеризуємо її як специфічний план презентації ставлень, що здійснюють її зв'язок зі світом. Жоден із проявів людини як соціального суб'єкта, жоден з її ставлень до оточуючого світу не обходиться без включення у ці процеси її ставлення до самої себе. Отже, самодетермінація, на наш погляд, також будується на ставленні особистості до самої себе. Тут ставлення розуміється і як «зв'язок», і як «оцінка».

Однією з головних передумов самодетермінації є самоприйняття і самопізнання. Певним показником розвитку самосвідомості особистості є її здатність пізнавати себе на основі як самоспостереження, так і зовнішніх джерел – об'єктивних результатів власних дій, ставлення інших людей тощо. Тобто самопізнання – це рефлексія свого внутрішнього світу, усвідомлення свого потенціалу та реальних можливостей.

Рефлексія, на думку О.В. Бондаревої, - це вміння свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, особистісних досягнень; сформованість таких якостей і властивостей, як креативність, ініціативність, налаштованість на співробітництво, співтворчість, впевненість у собі, здатність передбачати, схильність до самоаналізу, ініціативного, критичного та інноваційного рефлексування і прогнозування результатів

діяльності та відносин, творчої уяви, а також професійно важливих знань, вмій і навичок. Дослідниця підкреслює важливість виокремлення рефлексивного компонента, оскільки цей компонент визначає рівень розвитку самооцінки, розуміння власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї діяльності, пізнання себе та самореалізації у процесі діяльності [5, С. 23].

Поступово в особистості на основі уявлень про себе, на основі думки значимих інших формується стійка Я-концепція, що додає йому відчуття упевненості або невпевненості. Отже, ставлення особистості до самої себе є формою відображення самого себе як особливого об'єкту пізнання та формується на основі активності суб'єкта щодо зовнішнього світу. Ставлення до самого себе відтворює рівень розвитку особистості в контексті її самореалізації та самодетермінації.

Самовідношення та самопізнання неминуче пов'язані із самоаналізом, який служить засобом самоконтролю та розумної організації власної поведінки, встановлення правильних взаємин з іншими людьми. Діяльність самоаналізу необхідна для усвідомленого «самобудування» власного життя, прийняття суб'єктивного самоперетворення, процесів саморозвитку та самодетермінації. Самоаналіз відіграє значну роль в усвідомленому становленні процесів саморозвитку та самодетермінації, цьому слугує: самоаналіз зовнішніх проявів себе в соціумі (аналіз власних вчинків та їх наслідків, самоаналіз в процесі спілкування з іншими людьми, різноманітних соціальних ролей і проблемних життєвих ситуацій), самоаналіз внутрішнього світу своєї особистості (самоствавлення, власні думки, почуття, мотиви, внутрішньо-особистісні конфлікти); по-друге, в залежності від рівня і ступеня усвідомленості: а) випадковий самоаналіз на спонтанному рівні від нагоди до нагоди, б) зовнішній самоаналіз – на зовнішньому рівні (яким мене бачать), в) аналіз при високому рівні усвідомлюваності – цілісний самоаналіз при взаємозв'язку аналізу себе на зовнішньо-соціальному рівні та внутрішньо-особистісному рівні; за функціональною спрямованістю можна виділити: а) самоаналіз спрямований на самопізнання; б) самоаналіз спрямований на ставлення до самого себе; в) самоаналіз спрямований на самоконтроль і саморегуляцію. За формами самоствавлення – порівняння рівня своїх претензій із досягненими результатами, зіставлення думки про себе оточуючих із власними уявленнями.

Самооцінка відбиває ступінь розвитку індивіда, відчуття власної цінності й позитивного ставлення до всього того, що входить до сфери його «Я». Низька самооцінка вказує на неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до власної особистості. Загалом, самооцінка, за І. С. Коном, «є загальним знаменником, підсумковим виміром «Я», що виражає міру прийняття чи неприйняття індивідом самого себе, позитивне чи негативне ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок».

Якщо розглядати самооцінку як результат діяльності самосвідомості, то її можна розглядати як оцінне ставлення особистості до себе самої. З процесуального боку сутність самооцінки полягає у співвідношенні себе,

якостей, ознак із визначеним (певним) зразком. Основною функцією самооцінки особистості слід вважати регулювання діяльності та поведінки. Самооцінка розглядається як внутрішній регулятор в організації та управлінні свідомою поведінкою особистості. Таке регулювання стає можливим у зв'язку із тим, що самооцінка включається до структури мотивації діяльності особистості і тим самим забезпечує співвідношення суб'єктивних можливостей особистості з цілями й умовами діяльності. М. Якобі вказує, що «самооцінка – це цінність, яку визначають за своєю особистістю. Таке регулювання стає можливим у зв'язку із тим, що самооцінка включається до структури мотивації діяльності особистості і тим самим забезпечує співвідношення суб'єктивних можливостей особистості з цілями й умовами діяльності. М. Якобі вказує, що «самооцінка – це цінність, яку визначають за своєю особистістю. Таке оцінювання глибоко вкорінено у несвідомому та змінюється лише у певних межах. При високій самооцінці у мене хороше, задоволене, любляче відчуття щодо образу себе – фантазії про себе самого» [10, С. 66].

Умови формування структури самосвідомості особистості передбачають включення до цієї структури деяких соціальних норм і цінностей. Саме це включення обумовлює уявлення про себе: свої якості, здібності, уміння у формі оцінок себе, - що поступово накопичуються, визначають ставлення до себе як до особистості. Ці самооцінки, як і узагальнене ставлення до себе, становлять собою міру успішності включення особистості у різні види діяльності та взаємодії. Ці ж самооцінки і ставлення до себе є мірою успішності діяльності у самокеруванні дорослої особистості з метою її найповнішої реалізації. Самооцінка особистості як ставлення до себе – це і є загальна самооцінка особистості, яка по суті являє собою структуру самооцінок. С.Л. Рубінштейн, висвітлюючи сутність самосвідомості, пише: «Щоб зрозуміти шлях свого розвитку, людина повинна відповісти на таку низку питань “Чим я був? Що я зрозумів? Чим я став?” [8].

Саме досягнення у різних видах діяльності створюють один із основних впливів, який формує самооцінку. Ланкою, яка пов'язує успішність у діяльності особистості та рівень її самооцінки, виступають соціальні норми та цінності, що привласнені особистістю та що виступають її ідеалами. Під час засвоєння соціальних цінностей формується власне активність особистості. Цей складний процес, на думку Л. Е. Орбан-Лембрик, утворює своєрідну структуру: зовнішній вплив (норми, цінності, вимоги групи, оточуючих) – сприймання – розуміння – прийняття (або заперечення) – формування власних цінностей – нова установка – потреба в новій інформації.

Об'єктивна самооцінка залежить від ставлення до самого себе, саморозуміння, самоповаги особистості. Ставлення до себе складається у межах усвідомлення себе як діяча, як суб'єкта спілкування в структурі зовнішніх соціальних оцінок особистості. Чим старшою стає людина, тим більшого розвитку досягає самоусвідомлення. На етапі зрілості особистості ставлення до самого себе стає більш усталеним і автономним, вступає у нові зв'язки з

іншими видами ставлення особистості. Зумовлюється це розвитком основної функції самосвідомості – функції індивідуальної регуляції поведінки.

Ставлення до себе самого починає набувати центральної позиції в регулюванні поведінки людини. Як пише Б.Г. Ананьєв, ставлення до самого себе, являючи собою пізніше утворення особистості, завершує структуру характеру, забезпечує цілісність, виконує функції саморегулювання та самоконтролю розвитку. Рефлексивні якості особистості, на думку Б.Г. Ананьєва, найтісніше пов'язані з цілями життя і діяльності [2].

Ставлення до себе у системі особистісних ставлень має особливу цінність. Певне ставлення до себе – це те, без чого людина не може виявитися як самостійна особистість. Ставлення до реальності, що нас оточує, можуть нести різні відтінки, тобто людина може певним чином ставитися до суспільних норм і цінностей, до трудової діяльності, до інших людей, але для того, щоб втілити в активній формі ці ставлення і, таким чином, виявити себе як особистість, людина, перш за все, повинна мати глибоке позитивне ставлення до себе як до унікальності, цінності.

Ставлення до себе самого та самоаналіз тісно пов'язані із самоповагою. Самоповага виступає як певне інтегральне особистісне утворення, що є одночасно рушійною силою «Я», її активної сторони і способу співвіднесеності із соціальним світом, іншими людьми тощо.

Самоповага є необхідною умовою для встановлення адекватного шанобливого ставлення до інших. Можна із упевненістю стверджувати, що той, хто не поважає нікого, не поважає себе самого. При цьому людям із винятковою самоповагою, тобто таким, чий життєвий досвід дозволяє їм для особистого задоволення розкривати та демонструвати притаманну їм здатність співіснувати з іншими людьми, нічого не варто віддати належне чужим досягненням.

Самоповага цілком може бути основою для зростання самооцінки. Ставлення особистості до себе з віком стабілізується, набуває автономності. Але така стабілізація – процес достатньо тривалий. Зв'язок самооцінки та самоповаги найбільш значущий в юнацький період, коли людина розширює уявлення про себе й отримує можливість оцінювати себе з різних боків. Однак цей процес може тривати й у зрілому віці. Природно, самоповага особистості повинна бути високою – це одна з потреб людини.

Позитивне ставлення до себе являє собою фундамент для розвитку активності особистості. Висока самоповага відтворюється в окремих самооцінках особистості, тобто виражається в оцінці себе як здатного до успішного функціонування у різних змінюваних соціальних ситуаціях.

Звертаючись до проблем стратегії життя, К.А. Альбуханова-Славська підкреслює важливість для кожної людини навчитися жити відповідно до своїх можливостей, здібностей, характеру, для чого необхідне знання самого себе, розуміння. «Мистецтво життя полягає не тільки в тому, щоб враховувати свої

життєві плани, цілі, бажання зі своїми особливостями, щоб розкрити у плині життя у собі нові якості, розвинути нові здібності» [1, с. 68].

Самовизначення опирається на самосвідомість, поряд з цим, підкреслює В. В. Барцалкіна, феномен самовизначення є аспектом розвитку самосвідомості як явища онтогенезу особистості. В загальному вигляді самовизначення розглядається вченою як процес розмежування «Я» від не «Я» в онтогенезі під час їх внутрішнього діалогу. В результаті даного діалогу на основі внутрішніх суперечностей і відбувається пошук своєї ідентичності, самототожності, позитивної інтеграції свого «Я» до об'єктивації і створення життєвих смислів, а отже, в результаті, й особистісне самовизначення.

Розвиток внутрішнього діалогу, згідно з В. В. Барцалкіною, йде від пошуків своєї ідентичності, само тотожності, позитивної інтеграції свого «Я» до об'єктивації і створення життєвих смислів. Формування діалогічності свідомості забезпечується при наявності відповідних умов: багатоманітність діяльностей і відносин, в які включений суб'єкт; суперечливість різних діяльностей і мотивів, що їх спонукають в свідомості суб'єкта; усвідомленість вибору, що передбачає фіксацію усвідомлення цієї суперечності і співставлення її з дією.

Отже, за В. В. Барцалкіною, «внутрішній діалог є провідною формою розвитку самосвідомості в підлітковому та юнацькому віці. Діалогічність самосвідомості відкриває особливий спосіб усвідомлення себе особистістю – спосіб заснований на фіксації та розв'язанні внутрішніх суперечностей, що породжуються реальною життєдіяльністю» [7, с. 27].

М. Р. Гінзбург визначає основне завдання особистісного самовизначення – це завдання визначення смислу свого існування. На його думку феномен особистісного самовизначення є фактором, що регулює діяльність особистості. Вчений також виділяє основні характеристики самовизначення: спрямованість в майбутнє, протяжність часових перспектив, двоплановість.

Висновки. Виявлено, що самодетермінація можлива лише при умові певного рівня розвитку самосвідомості, коли виникає здатність до внутрішнього діалогу; основною умовою є власна активність суб'єкта і наявність сприятливих умов соціального середовища; має конкретні рівні: самоприйняття, самопізнання, самоаналіз, рефлексія, самооцінка, самоставлення, самоповага і формування особистісного смислу, та регулятивний компонент – мотиваційно-вольовий.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: [в 2-х т] / Б. Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология. — М: Прайм-Еврознак, 2004. — 320 с.

4. Клецина И.С. Самореализация и гендерные стереотипы // Психологические проблемы самореализации личности. Вып. 2. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1998. – С. 188-202.
5. Отрощенко Л. С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини [Текст] / Л. С. Отрощенко : монографія. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 169 с.
6. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 528 с.
7. Пасічняк Р. Ф. Психологічні особливості особистісного самовизначення старшокласників: дис. ...канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Пасічняк Руслана Федорівна. – Івано-Франківськ, 1999.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1986
9. Смелзер Н. Социология / Под ред. В.А. Ядова. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
10. Якоби М. Стыд и истоки самоуважения / М. Якоби. – М. : ИАП, 2001. – 228 с.

Summary

The main theme of the article is valued-semantic component, forming of personality sense as the factors of self-determination of personality. On the basis of the theoretical analysis the authors specify a number of stages of personal development, whose consecutive passage can lead to self-determination of personality..

Keywords: self-determination of personality, personality sense, personal identity, value orientations of personality, self-actualization, self-rating, self-respect, self-relations.

УДК 159.922.928

Карабасва І. І.

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДНЗ.

Анотація

У статті на основі аналізу наукової літератури надається характеристика сучасних підходів до визначення поняття, розвивальне освітнє середовище. Розкривається структура феномену «розвивальне освітнє середовище», яке включає три основні компоненти: провідний – «середовище» та поняття, які характеризують його ознаку, – «освітнє», «розвивальне». Виокремлюються основні компоненти й етапи формування розвивального освітнього середовища та критерії його оцінювання.

Ключові слова: середовище, розвивальний, освітній, розвивальне освітнє середовище.

Аннотация

В статье на основе анализа научной литературы представлена характеристика современных подходов к определению понятия образовательно-развивающая среда. Раскрывается структура феномена «образовательно-развивающая среда», который включает три основных компонента: ведущий – среда и понятия, которые характеризуют его – «образование», «развивающее». Выделяются основные компоненты и этапы формирования образовательно-развивающей среды и критерии её оценивания.

Ключевые слова: среда, образование, развивающий, образовательно-развивающая среда.

Постановка проблеми. Питання дослідження розвивального освітнього середовища визначається вітчизняними і зарубіжними вченими як одна з